

ORTADOĞULU FİLOLOGLARIN ESERLERİNDEKİ TÜRK DİLLERİ (11.YY.–18.YY)

Turkic Languages in the Works of Oriental Philologists (11.yy.–18.yy.)

E. J. FAZİLOV* (Çev.: Musa SALAN**)

Gazi Türkiyat, Güz 2012/11: 219-226

Ortadoğulu filologların 11.-18.yüzyıl aralığında meydana getirdikleri eserlerde dilbilimsel bir araştırma yapmak Türkoloji'nin çözümsüz kalmış önemli problemleri arasında yer almaktadır. Bu dillerin karşılaştırmalı bir analizi, özellikle Kıpçak, Oğuz ve Karluk-Çiğil olmak üzere, bütün dil grupları arasındaki ortak noktalara dair genel bir çıkarım yapmaya imkân tanımaktadır.

11.-18.yüzyıl aralığında kaleme alınmış edebî eserlerin karşılaştırmalı dilbilimsel analizi, o dönemdeki farklı Türk dilleri arasındaki ayırt edici özelliklerin tespiti ile alakalı girift meselelere de ışık tutar. Bu bağlamda, Ortadoğulu filologlar tarafından kullanılan leksikal ve gramatikal etiketler, Türk dilleri arasındaki kelimeler ve gramatikal yapıların dağılımını kayıt altına alma noktasında bilhassa önemlidir. Bu sayede Oğuz, Çiğil, Kıpçak ve diğer lehçelerdeki mevcut kelimelerin ve morfolojik unsurların izlerini daha eskilere doğru takip edebiliriz.

Türk dillerinin genel özelliklerini, yani bunların her birinde ortak olan özellikleri bir tarafa bırakırsak, Ortadoğulu filologların eserlerinde tanımlanan dillerin kendi arasındaki ilişkileri kesinleştirebilir ve 11.-18.yüzyıl devresine ait Türk dillerinin yapısal çerçevesini yeniden kurabiliriz.

Ortadoğulu filologların eserlerindeki Türkçe malzemeyi analiz etmeden, etiketlerin bir sistematiği olup olmadığını açıklığa kavuşturmak gerekir. Müelliflerin tamamına yakını fonetik, morfolojik ve leksikal etiketlemeler yapmış, ayrıca hem alıntı kelimelerin kökenlerini belirtmişler hem de onları tahlil etmişlerdir. Örneğin; fonetik etiketler olan ک kâf, ج cim ve ش şin birçok müellif tarafından belirli bir amaç doğrultusunda kullanılmıştır. kâf (*el-mufaḥḥam*, *fi't-tafḥim*) kelimenin ince sıralı olduğunu, şin (*el-muraḥḥaḥ*, *fi't-tarḥik*) ise kelimenin kalın sıralı olduğunu belirtmek için verilmiştir. şin (*el-maṣuba*)'i de b/p ve c/ç seslerini doğru okutmak için kullanırlar

* "Turkic Languages in the Works of Oriental Philologists (11.yy.–18.yy.)", *Researches in Altaic Languages*, Ed. Louis Ligeti, Akademiai Kiado, Budapest, 1975, 51-58. (Bu makale 22-28 Ağustos 1971'de Macaristan'ın Szeged şehrinde gerçekleşen 14. Permanent International Altaistic Conference'ta sunulmuştur.)

** Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, musasalan@yahoo.com

(yani bu işareti bir kelimenin üzerinde görüyorsak, bu ʿ 'nin p , ç 'in de ç okunması gerektiği anlamına gelir). Ayrıca γ/q , δ/d , $s/\text{ş}$, k/y , δ/y ünsüzlerinin ve diğerlerin uyumuna (veya geçişine) dair etiketler de mevcuttur.

Bütün etiketlerin sistematik bir karakteri vardır. Şurası gerçek ki, kapsamlı bir analiz bireysel hataları da ortaya koyar. Örneğin; *uç* (ince) 1. «uç, kenar»; 2. «yan» (EZLT, 23a4), *un* (ince) «un» (EZLT, 14b13), *qolan* (ince) «kuşak» (EZLT, 12b5) kelimelerinin kalın sıralı etiketi almış olmaları gerekirdi, benzer şekilde *öç* «intikam» (AH, 9), *öz* «kendisi» (AH, 13), *söz* «kelime» (AH, 13) kelimeleri ince olması gerekirken kalın sıralı etiketi almıştır. İnceleme ayrıca belirsizlikleri de gözler önüne serer. Örneğin, *iç tan* (ince) 1. «giysi»; 2. «pantolon» (EZLT, 13a13), *tartıq bardi* (ince) 1. «hediye sunmak»; 2. «teklif etmek» (EZLT, 29b3) örneklerindeki belirsizlikler mevzu bahis dillerin diyalektik belirleyicilikleri ile açıklanabilir.

Yukarıda bahsedilen bu yanlışlıklar, Türkoloji literatüründe bugüne kadar dikkat çekmemiştir.¹

Farklı eserlerde kullanılan etiketlerin miktarı benzerlik göstermez. Cemaleddin Et-Türk'te sadece 5 etiket vardır, bunlardan biri Türkmençe: *buçuq* «yarım» (14a2) diğerleri ise Kıpçakçadır: *tutmaç* «undan yapılan bir yemek» (13a4), *qavut* «buğday» (13a7), *sonqur* «şahin» (16b7), *tabl* «davul» (13a6).

Filolojik çalışmaların metin bölümlerinde tebarüz eden bazı gramatikal olgular ve kelimeler, Ortadoğulu filologların doğrudan ilgi sahasına girmeyen diğer dillere ve diyalektlere atfedilmektedir. Her ne kadar Oğuz veya Kıpçak lehçelerine atfedilmese de, bu materyaller, mesela *kälävüz* «geliriz» (EZLT, 71a1), *käläbiz* «geliriz» (EZLT, 71a12), *kälärim* «gelirim» (EZLT, 71a10–11), *käläriz* «geliriz» (EZLT, 71a11), *qardaşuñ däyür* «kardeşin konuşuyor» (EZLT, 82a11), *dörtinçisi* «dördüncü» (EZLT, 61a6–7), *külübän kaldi* «gülerek geldi» (EZLT, 75b6), söz konusu dillerin yapısını incelerken dikkate alınmalıdır.

Birbiriyle yakın ilişki içerisinde bulunan Türk dillerinin yapısında, dilin birincil diyalektik kısmını yansıtan yerel topluluk ile müteakip gelişim sürecinde bulunan dillerin tarihsel benzerliğine işaret eden geçici topluluğun kendine özgü taraflarını ayırt etmek lazımdır. Fonetik, gramatikal ve leksik tezahürlerin sistematik farklarını ortaya koymak her durumda mümkün olmamaktadır; zira bir dilin veya ilişkili diğer bir dilin benzer özellikleri, aynı eğilimdeki ilerleyişin bir işareti olarak zuhur edebilir ki, bunlar bazı örneklerde diyalektik birliği tanımlarken bazılarında ise tamamen rastlantısalıdır.

Filolojik eserlerdeki malzemeyi incelerken ne edebî dillerin kaynaklarını, geleneklerini, onların yerel diyalektlerle olan karşılıklı ilişkilerini açıklamak ne de alt katman ve ekstra dilbilimsel etkenler meselelerini ele almak zorundayız.

¹ O. Pritsak, *Das Kiptschakische: PhTF I*, Wiesbaden 1959, 77–78.

Bu problemleri çözmek için öncelikle, Oğuz, Kıpçak, Karluk-Çiğil ve Orta Çağ'ın diğer dillerinin² genel dilbilimsel yapısını açıklığa kavuşturmak zorundayız. Bu bağlamda, arkaik dillere dair açıklayıcı ifadeler yerine eldeki mevcut verilerle bu meseleleri çözenin zamanıdır diyen Profesör S. E. Malov'un sözlerini hatırlamak yersiz olmayacaktır.³ Bu makalede, Oğuz dillerinin özellikleri yalnızca Ortadoğulu filologların eserleri çerçevesinde incelenmekte ve onların yapısını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra Kıpçak, Karluk-Çiğil ve diğer dillere ait veriyi de paylaşacağız.

Ortadoğulu filologların eserlerinde verilmiş Oğuz dillerinin genel fonetik özelliklerini karakterize eden işaretler aşağıdaki şekildedir:

1) Uzun ünlülerin mevcudiyeti (ki bunlar yazıda ikili *elif*, *vasla* veya *hemze* ile temsil edilir): *ev* "ev" (EZLT, 7b5), *āy* "para birimi" (EZLT, 15a9), *āyu* "zehir" (EZLT, 19a2), *āyır* "ağır" (EZLT, 19a2), *āz* "az" (EZLT, 89a2), *āl* "hile" (AH, 20);

2) Söz başında tonsuz *k* yerine tonlu *g*'nin mevcudiyeti: *görmäk* "görmek" (MS, 2-3), *getmäk* "gitmek" (MS, 2-3), *gelmäk* "gelmek, ulaşmak" (MS, 2-3);

3) Daha güçlü olan *m* yerine ön seste *b*'nin mevcudiyeti: *bān* "ben (teklik birinci şahıs zamiri)" (AH, 36), *bāyini* "beyin" (AH, 89), *bāñiz/boynuz* "boynu" (AH, 89).

4) Söz başında/sonunda, ünlüler arasında tonsuz *t* yerine, tonlu *d*'nin mevcudiyeti: *daquq* "tavuk" (KS, 10-13), *daqı* "hâlâ, ayrıca" (MK, 154-17), *dāgmā* "her" (AH, 147), *dāğül* "değil" (EZLT, 46b10), *dāvōā* "deve" (MK, II-195), *dāmır/dāmür* "demir" (AH, 40), *dilkü* "tilki" (AH, 117), *diş* "diş" (EZLT, 18a11), *dügme* "düğme" (EZLT, 17b5), *dürlük* "farklı" (MS, 121), *dımlan* "dinlen" (AH, 111), *ad* "isim, ad" (MS, 121), *ādük* "bir çeşit kadın ayakkabısı" (AH, 8);

5) *q* yerine söz başında *h*'nin mevcudiyeti: *hayu* "nere" (MK, III-218), *handa* "nerede" (MK, III-218), *hız* "kız evlat" (MK, III-218);

6) *y*'li veya *y*'siz paralel varyantların mevcudiyeti: *yarmaqan* "hediye" (MK, I-40), *~ armaqan* "hediye" (MK, I-40), *ayla* "ağlamak" (AH, 111), *~ yıyla* "ağlamak" (EZLT, 8a1, 37a4), *yignä* "iğne" (KS, 23-12), *~ ignä*, *yikindü* "öğleden sonraki zaman" (KS, 28-6) *~ ikindü*;

² N. A. Baskakov, *Tjurskie jazyki*, M. 1960; A. M. Şçerbak, *Grammatičeskiy očerk jazyka Tjurskih tekstov 10–13 vv. iz vostočnogo Turkestana*; Z. B. Muhamedova, *Isledovania po istorii turkmenskogo jazyka 11–14 vv. po dannym arabojazičnyh filologičeskih soçinenij*, ADD, M. 1969; T. Halasi-Kun, *Philologica*, I-II: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V, 1947, N1, s. 1–37; VI, 1948, N1–2, s. 87–121; VII 1949, N1, s. 415–465; L. Bouvat: *Une Grammaire turque du huitième siècle de l'Hégire: Actes du XIV Congrès International des Orientalistes*, etc. pt. 3, Paris 1907, s. 44–78; A. İnan, *XIII-XIV Yüzyıllarda Mısırdā Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve «Halıs Türkçe»*: TDAY, Ankara 1956, s. 53–72.

³ S. E. Malov, *Jenisejkaja pismennostj tjurkov*, M. L. 1952, s. 6.

7) Şu tip kelimelerde *w* (ڤ) yerine *v* (ڤ)'nin mevcudiyeti: *äv* "ev" (MK, I-293), *ävät* "onay sözü" (MK, I-51), *yavlaq* "kötü, iğrenç" (MK, III-44);

8) Şu tip kelimelerde *g* ve *y*'li paralel varyantların mevcudiyeti: *bäg* "emir" (AH, 35), *~ biy* (EZLT, 66a13, 70b13);

9) Geniş ünlülerle yanında dudak uyumunun kaybolması: *utan* "mahcup olmak" (MK, I-199) örneğini *utunç* "utangaç" ile karşılaştırm;

10) Damak sesi *η*'nin kelime ve eklerde korunması:⁴ *aη* "değil" (MK, I-40), *aηla* "anlamak" (MK, I-290), *çılayın* "benzer, benzerlik" (EZLT, 34b11), *öη* "doğru (sıfat)" (MK, I-138), *qayın* "Kayın ağacı" (MK, I-32), *ujlan* "Bukalemun" (MK, I-116).

11) Bazı kelime ve eklerdeki *g*, *q*, *k* seslerinin atılması: *ämäk* "iş; yorgunluk" (AH, 23), *sıçan* (KS 11-13) *~ sıçqan* "fare" (AH, 56), *qutlu* "mutlu" (MS, 121), *ısı* "sıcak" (MS, 121), *rumlu* "Bizanslı" (AH, 106), *şamlu* "Suriyeli" (AH, 106), *saşı* "kötü kokulu" (MS, 121), *davlatlu* "zengin" (MS, 151);

12) Eklerdeki dar yuvarlak ünlülerin mevcudiyeti: *ayruq* "diğer, özellikle" (MK, 69-13), *aruq* "kötü, cılız" (MK, I-66), *çäkük* "çekiç" (MK, 409-12), *käçüt* "geçit, pasaj" (KS, 6-20);

13) Fiil şekillerinde *ü* ve *ü*'nin paralel varyant olarak mevcudiyeti: *kälürüm/kälüräm* "gelirim" (AH, 130)

14) Şu tip kelimelerde *t* (ت) yerine *t* (ط), *s* (س) yerine ise *ş* (ص) bulunması: *qutlu* "mutlu" (MS, 121), *taγ* "dağ" (MS, 121), *şu* "su" (MS, 121), *ısı* "sıcak" (MS, 121), *saşı* "kötü kokulu" (MS, 121).⁵

Ortadoğulu filologların eserlerinde tanıklanmış Oğuz dillerinin morfolojik özelliklerini öne çıkaran işaretler aşağıdaki şekildedir:

1) İyelik bildiren *-uz/-uyuz* eklerinin mevcudiyeti: *oçaquz* "benim ocağım" (MS, 94), *quluyuz* "Onun hizmetkârıyız" (MS, 94);

2) Hâl ekleri: a) tamlayan eki *-ın/-in/-iη*: *Sançarın* "Sancar'ın" (AH, 145), *sänin* *barasın* "senin ayrılışın" (MK, II-72); b) yönelme eki: *-al-γal-γal-äl-γül-gä*: *ävögä* "eve doğru", *ärgä* "adama/adam için" (AH, 147), *başa* "baş/baş için" (MS, 140), *ayaya* "ayağa/ayak için" (MS, 140), *suya* "suya" (MS, 140), *elçiye* "elçiye/elçi için" (MS, 140); c) çıkma eki: *-dan/-dän*: *andan* "ondan" (MK, I-133);

⁴ T. Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl-ü Nevbahar*, Breslau 1938 § 42, 56, 57; M. Mansuroğlu, *Das Altosmanische: PhTF I*, Wiesbaden 1959, s. 166.

⁵ M. Mansuroğlu, *Das Altosmanische: PhTF I*, Wiesbaden 1959, s. 166; S. Kakuk, *Les mots d'emprunt turcs-osmanlis dans le hongrois et les recherches d'histoire phonétique de la langue turque-osmanlie: Acta Orientalia Hung.*, V, Budapest, 1955, s. 187.

3) *-ar/-är* eki yardımıyla üleştirici sayıların türetimi: *tākār tākār* “teker teker” (EZLT, 61b9), *üçär üçär* “üçer üçer” (EZLT, 61b9);

4) *-ayu /-ägü*, *-älä*, *-avla/-üvlä* ekleriyle türetilmiş ve birliktelik ifaden eden sayıların mevcudiyeti: *dördägü* “dördü birlikte” (AH, 115), *bişägü* “beşi birlikte” (AH, 115), *altayu* “altısı birlikte” (AH, 115), *toqşayu* “dokuzu birlikte” (AH, 115), *ikävölä* “ikisi birlikte” (AH, 116), *üçälä* “üçü birlikte” (AH, 116);

5) Şahıs zamiri *bän*’in mevcudiyeti (MK, I-67, 325; AH, 36; MS, 93)

6) Küçültme yapım eklerinin şu tip ekler olması: a) *-çuq/-çük*: *çıryançuq* “zavallı, garip” (AH, 104-5), *küçücük* “küçük” (AH, 104-5), ancak *azaçuq* “az, biraz” (AH, 105); b) *-çuqas/-çuyas/-çükäs*: *atçuqas* “küçük at” (AH, 105), *içükäs* “enik” (AH, 112-3); c) *-çay* (*-çäg*) *-çaq* (*-çäk*): *sarayçay* “küçük ev” (ATF, 013), *yalmçaq* “çıplak” (EZLT, 24a13), *irinçäk* “tembel” (EZLT, 30a6);

7) *-lu/-lü* yapım ekinin mevcudiyeti: *rumlu* “Bizanslı” (AH, 106), *şamlu* “Suriyeli” (AH, 106; MS, 151), *davlatlu* “zengin” (MS, 151);

8) Şu tip ekler ile fiilimsilerin türetilmesi: a) *-daçıl/-däçil/-taçıl/-täçi*: *bardaçı* “giden” (MK, II-41), *täbrättäçi* “harekete geçiren” (MK, II-416), *bititdäçi* “yazıcı” (MK, II-369); b) *-ası/-äsi/-yası/-yäsı*: *barası yär* “gidecekleri yer” (MK, I-69), *aylayası* “ağlayacak” (MS, 75), c) *-an/-än/-yan/-yän*: *baran ol* “o gitti/ayrıldı” (MK, I-33), *yanan* “yanan” (MS, 44), *ölä* “ölen” (MS, 44), *oquyan* “okuyan” (MS, 14); d) *-ıçıl/-içi*: *alıçı* “alan” (MS, 25), *geliçi* “gelmekte olan” (MS, 25); e) *-duyl/-tuyl/-dükl/-tük*: *kördükün könlüm* “gördüğün gönlüm” (MS, 30), *käldüküm* “geldiğim” (EZLT, 75a8); f) *-masıl/-mäsi*: *cilvögär olması* “değişken kalması” (MS, 57); g) *-saql/-säkl/-sıql/-sik*: *ol anı tutuysaq ärdi* “o, onu tutmalı” (MK, II-343), *ol ät toyraqsıq ärdi* “o, et doğrayacak idi” (MK, III-329), *ol täbrättkäsi ärdi* “harekete geçirecek idi” (MK, II-417); h) *-yuçıl/-güçi*: *at sürgüçi* “at süren” (MK, II-56), *yarmaq tärgüçi* “bakır toplayıcı” (MK, II-56);

9) Şu tip zarf-fiil eklerinin mevcudiyeti: a) *-alı/-äli*: *olalı* ‘o zamana kadar olan’ (MS, 78); b) *-madın/-mädin*: *qılmadın* ‘kılmayarak’ (MS, 62), *içmädin* ‘içmeyerek’ (MS, 62); *-yal/-yä*: *aylaya aylaya* ‘ağlayarak’ (MS, 68), *deyä deyä* ‘diyerek’ (MS, 68); *-araq/-ärük*: *qaçarak* ‘kaçarak’ (MS, 146), *gedärük* ‘uzaklaşarak, giderek’ (MS, 146); e) *-ubl/-üb*: *alub* ‘almış olarak, alıp’, *bilüb* ‘bilmiş olarak’ (MS, 80); f) *-masdın/-mäsdin*: *äylämäsdin* ‘yapmayarak’, *etmäsdin* ‘ay.’ (MS, 59);

10) Zorunluluk bildiren fiil çekim eklerinin mevcudiyeti: a) *-asar/-äsär*: *käläsärmän* ‘gelmek zorundayım’ (EZLT, 54a5), *käläsärbiz* ‘gelmek zorundayız’ (EZLT, 54a5); b) *-malıl/-mäli*: *almalıdur* ‘o almalı’ (MS, 26), *gelmäli* ‘o gelmek zorunda’ (MS, 26);

11) Şu tip geniş ve gelecek zaman biçimlerinin mevcudiyeti: a) *-acaql/-äcäk*: *käläcäkümän* ‘geleceğim’ (EZLT, 54a2), *käläcäkbiz* ‘geleceğiz’ (EZLT, 54a2), *bi tanda turacaq* ‘Bey/emir sabah kalkacak’ (EZLT, 66a13), *käläcäkdür* ‘o gelecek’ (MS, 110), *çıqacaqdur* ‘o çıkacak’ (MS, 110); b) *-ürür/-üräm/-ärüz/-uruz/-yır*: *kälärüm/kälüräm*

'geleceğim' (AH, 130), *ädärüz* 'edeceğiz' (MS, 94, 121), *qıluruz* 'yapacağız' (MS, 94), *başlayır* 'o başlayacak' (MS, 14), *oquyır* 'o okuyacak' (MS, 14); e) *-miyasanl/-miyäsän*: *kälmiyäsän/kälmiyäsän* 'gelmeyeceksin' (AH, 130); d) *-al-ä*: *käläm* 'geleceğim', *käläsän* 'geleceksin' (AH, 130), *kälä* 'o gelecek' (EZLT, 70b13), *kälävüz* 'biz geleceğiz' (AH, 130), *kälälär* 'gelecekler' (EZLT, 70b13) e) *-ranl/-ränl/-anl/-än*: *män barıran* 'ben gideceğim' (MK, II-68), *män kälirän* 'geleceğim' (MK, II-68), *män ya qururan* 'ben yay kuracağım' (MK, II-68), *män baran* 'gideceğim' (MK, II-68), *män turan* 'ben ayağa kalkacağım' (MK, II-68); f) *-mazl/-müz*: *yazmaz* 'o yazmayacak' (MS, 53), *tutmaz* 'o tutmayacak' (MS, 121); g) *ämän* (Geniş ve gelecek zaman teklik birinci şahıs olumsuzluk eki): *edämän* 'etmeyeceğim' (MS, 54). Mehdi Han sadece birkaç durumu belirtir (*Senglah*, s.54).

12) Şu tip geçmiş zaman biçimlerinin mevcudiyeti: *-däm⁶/-duml/-diml/-tım/-duñ/-dı/-tı/-dil/-til/-dınız/-dıniz*: *bardam* 'gittim' (MK, III-153), *barmadım* 'gitmedim' (MK, II-62), *ayıtım* 'dedim' (MK, I-222), *bindi* 'o ata bindi' (AH, 36), *cundum* 'temize çıktım' (MK, II-368), *taniştı* 'o samimiyet kurdu' (AH, 67);

13) Çekimsiz geçmiş zaman biçimi olan *-duq/-dük/-dıq/-dik*'in mevcudiyeti: *män anar tavar bärduk* 'ben ona mülk verdim' (MK, II-61); *män munda turduq* 'ben burada (ayakta) durdum' (MK, II-61)

14) Yükleme eki olarak *biz* zamiri ile kullanılan *-ür*'ün mevcudiyeti: *bizür* 'biziz' (MS, 93);

15) *-layın/-läyin* eki yardımıyla zarfların türetilmesi: *kündüzläyin* 'gündüz' (EZLT, 75a6), *käşäläyin* 'akşam' (EZLT, 75a6), *käldükümläyin* 'ben geldiğimde' (EZLT, 75a8)

Bütün bu eserlerde 'Oğuz' ve 'Türkmen' olarak işaretlenen ve gerçekten Oğuz söz varlığına ait olan birtakım kelimeler mevcuttur.

İncelenen kayıtlardan alınan birkaç genel kelimeye göz atalım: *ävä* 'evet', *ayva* 'ayva', *är* 'adam', *armut* 'armut', *ädük* 'bir ayakkabı türü, çizme', *äv* 'ev', *bäg* 'bey, emir', *bäk* 'kapalı', *bir* 'bir', *çäkürkä* 'çekirge', *yay* 'yağ', *ignä* 'iğne', *yaymur* 'yağmur', *yap-* 'yapmak, başarmak', *yuldurum* 'şimşek', *yoryan* 'yorgan', *käçä* 'keçe', *käşür* 'havuç', *kös-* 'sinirlenmek, kızmak', *nätä* 'nasıl', *oyur* 'zaman', *ör-* 'saç örmek', *pamuq/panpuq* 'pamuk', *päynir* 'peynir', *qaqı-* 'sinirlenmek, öfkelenmek', *qarınçaq/qarınça* 'karınca', *qoç* 'koç', *qorşun* 'lead', *qurt* 'kurt (hayvan)', *särçä* 'serçe', *sür-* 'sürmek (araç), koşturmak', *sıçan/sıçan* 'fare, sıçan', *sındu* 'makas', *tur-* 'kalkmak', *dägül* 'değil', *utan-* 'utanmak, mahcup olmak', vd.

Sonuç olarak, alıntılanan bütün bu fonetik, morfolojik ve leksik unsurların genel Oğuzcanın dilbilimsel özellikleri ile ilişkilendirilebildiğini görmekteyiz. Bu özelliklerin bazıları belli başlı Oğuz dilleri ve diyalektlerinin karakteristiği olarak görülebilir, bir kısmı ise kaynakların ortaya çıktığı yer ve yapılacak tetkikler

⁶ Bu Oğuz formundan ilk defa J. Deny bahsetmiştir: *Grammaire de langue turque (dialecte osmanli)*, Paris 1921, §75.

yardımla açıklanabilir. Bununla birlikte, alıntılanmış unsurların çoğu spesifik olanlardır.⁷

Orta Çağın yazılı eserleri üzerinde ayrıntılı bir araştırma, eğer mevcutsa, Oğuz dillerinde bulunan diğer belirleyici unsurları da gözler önüne serebilir.

Ayrıca, biz sadece Oğuz dillerinin özelliklerini listeledik. Diğer dillerdeki benzer eserler temelinde, diyalektik malzemenin farklılıklarından ve 11.yy.-18.yy. dönemindeki Türkçe eserler dilinin bir “diyalekt karması” (P. M. Melioranskiy)⁸ oluşundan bahsedebiliriz. Bu bağlamda, “İslamî devir müşterek Orta-Asya edebî Türk dili” (C. Brockelmann)’nden söz etmek ve “ortak Türkçe edebî dilinin gelişiminde belirlenmiş kronolojik dönem” (J. Eckmann, A. Samoyloviç, F. Köprülü)⁹ ile 11.yy.-18.yy. dönemi eserlerini tasnif etmek, ikna edici olmadığı gibi sağlam temelli de kabul edilemez.

KISALTMALAR

AH – CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Kitâb al-İdrâk li Lisân al-Etrâk, Endülüslü Esiriddin Abu-Hayyan eseri*, İstanbul.

K – KİLİSLİ RİFAT (1939), *Elkavanin-Kulliye li zabt al-lugat-türkiyya*, İstanbul 1928; S. TELEGDİ, *Eine türkische Grammatik in arabischer Sprache aus dem 15. Jhd., Kőrösi-Csoma Archivum*, 1. Ergänzungsband, 3. Heft, Budapest-Leipzig.

KS – HOUTSMA, M. Th. (1894), *Ein türkisch-arabisches Glossar*, Leiden; A. K. Kuryşcanov (1970), *Issledovanie po leksike “Tjurko-arabskogo slovarja”*, Alma-Ata.

MK- *Divanü Lüyat-it-Türk. Tıpkıbasımı* (1941). “Faksimile” Ankara. ; *Divanü lüğat-it-türk tercümesi* (1939-1941), Çeviren Besim ATALAY, I-III, Ankara. ; Mahmud Koşgariy, (1960), *Devanu lugotit turk I-III*, Taşkent.

MS – ATALAY, Besim (1950), Mirza Mehdi Mehmet Han, Sengilah. *Lugat-i Nevai*, İstanbul. ; Sanglah (1960), *A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Khan*. Facsimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard Clauson, London.

⁷ János Eckmann’ın Mısır Memlûk eseri ile alakalı olarak, bizim de listelediğimiz özelliklerle örtüşen bir dizi Oğuz özelliğinden bahseder. J. Eckmann, *The Mamluk-Kipchak Literature, Asiatic Journal*, VIII, 1963, s. 304-319; J. Eckmann, *Memlûk kıpçakçasının oğuzcalaşmasına dair*, TDAY, 1964, s. 35-41.

⁸ P. M. Melioranskiy: *Arab-filolog o tureskom jazyke*, SPb. 1900.

⁹ Fuad Köprülü, *Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar*, İstanbul 1934, s. 155-161; A. H. Samojloviç, *K istorii literaturnogo sredneaziatsko-tureskogo jazyka*, Mir-Ali-Şir, L. 1928, s. 7-15; A. H. Samojloviç, *Materialy po sredneaziatskogo-tureskoy literature*, IV, ZKV, c. II, No. 2, L. 1926, s. 262; J. Eckmann, *Das Chwaresm-türkische; PhTF I*, s. 116.

EZLT- *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lugat-it-Türkiyye* (1945), Çeviren Besim ATALAY, İstanbul; T. Halasi Kun, *La langue des Kiptchaks, d'après un manuscrit arabe d'Istanbul*, Pt. II, Reproduction phototypique, Budapest 1942, (*Bibliotheca Orientalis Hungarica* IV).